

Bartoněk, Antonín

Místo a doba vzniku lineárního písma B

In: Bartoněk, Antonín. *Dialekty klasické řečtiny*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2009, pp. [65]-70

ISBN 9788021049932

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123918>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IV. Místo a doba vzniku lineárního písma B

První doklady lineárního písma B odkryl začátkem 20. století A. J. B. Evans v troskách knósského paláce, vydal z nich sám však jen nepatrnou část. K hliněným tabulkám a dalším popsaným střípkům z Knóssu, čítajícím dnes i s těmito hliněnými pečetními střípky kolem 4150 nápisných jednotek, přibýly později obdobné nálezy z helladské pevniny, a to jednak na Peloponnésu z messénského Pylu (ca. 1 100), z Mykén (ca. 95) a z Tírynthu (ca. 70), jednak z Théb ve středním Řecku (přes 500 nápisů). Mezi těmito texty se nám zachovalo asi 180 nápisů nebo ojedinelých znaků lineárního písma B na střepech nádob, hlavně z Mykén, Tírynthu a Théb, ojedinelě i z Pylu, Eleusíny, Orchomeny, Gla a Kreusidy (boiótského přístavu při Korintském zálivu), a několik málo dalších rovněž z Kréty, a to jak z Knóssu, Mallie, tak zejména ze západokrétské Khanie a z lokalit Armeni a Mamelouko (tab. 15). Zajímavé tedy je, že na rozdíl od lineárního písma A nemáme žádné lineární B nápisy na kovu, vypálené hlíně nebo na nástěnných freskách či jiném podobném materiálu.

	Lokalita	Hliněné tabulky	Pečetní střípky	Střepey váz	Jiné objekty	Celkem nápisů
Kréta	KN Knóssos	4085	64	4	–	4153
	MA Mallia	–	–	3	–	3
	AR Armeni	–	–	1	–	1
	KH Khania	cca 20	–	cca 30	–	cca 50
	MA Mamelouko	–	–	1	–	1
Peloponnés	PY Pylos	1045	42	1	–	1088
	MY Mykény	cca 70	cca 10	cca 15	–	cca 95
	TI Tíryns	24	–	44	–	68
	MI Midea	–	5	1	–	6
	OL Olympia (Kafkania)	–	–	–	1 obložek	1
Attika	EL Eleusis	–	–	1	–	1
Boiótie	TH Théby	cca 370	71	71	–	cca 512
	OR Orchomenos	–	–	1	–	1
	GL Gla	–	–	1	–	1
	KR Kreusis	–	–	1	–	1
Fókis	Me Medeon	–	–	–	1 pečeť ze slonoviny	1
Thessalie	DI Dimini			1	1 závaží	2
	VO Volos				1 sekvence písmen na kameni	1
Malá Asie	MI Milét			2	–	2
Celkem		5614	192	178	4	cca 5988

Tab. 15. Repertorium textů psaných lineárním písmem B

Celkový počet publikovaných dokladů lineárního písma B činí tedy dnes cca. 6000 dokladů, počítaje v to nejnověji nejen překvapující nález nápisu na oblázkou z Kafkanie u Olympie, ale nyní i 3 nálezy ze severořecké Thessalie (Dimini 1, Volos 2) a dva z maloasijského Miletu.

Více než polovina dosud uveřejněných textů obsahuje méně než 5 sylabografických nebo ideografických znaků (v Knóssu je to dokonce více než 60 % a mezi nápisy na vázách více než 90 %). Přitom asi 30 % textů neobsahuje ani jediné celé, foneticky psané slovo. Nejdelší texty na tabulkách pocházejí z Pylu. Z 62 dokumentů obsahujících nejméně 100 znaků, ať sylabografických či ideografických, pochází z Pylu plných 56 a u textů s nejméně 250 znaky je celkový poměr mezi Pylem a Knóssem 7 : 1. Nejdelší text vůbec je pylská tabulka En 74 se záznamy o zemědělské půdě (407 znaků), pátá v pořadí co do délky je nejobsažnější knósská tabulka As 1516 o 310 znacích³² (viz tab. 28 na str. 86).

Je tedy zjevné, že teprve nález prvních pylských textů v roce 1939 a možnost jejich dešifračního využití začátkem 50. let umožnily Ventrisovi v roce 1952 úspěšné rozluštění písma. Teprve od té doby víme, že se pod lineárním písmem B skrývá řecký dialekt, v leccems podobný řečtině Homérově, a jak se postupně zjistilo později, těsně spřízněný s řeckými dialekty tzv. arkadokyperské nářeční skupiny. Toto zjištění je v plné shodě s názory většiny archeologů, kteří se domnívají, že Řekové zakládali své první osady na Kypru až po roce 1200 př. n. l., a vedlo k vyslovení oprávněné hypotézy, že se v době záhy po pádu mykénské civilizace hovořilo na celém Peloponnésu, v některých přilehlých krajinách středního Řecka, na určitých egejských ostrovech, ba nejpozději od 11. století př. Kr. až na vzdáleném Kypru řeckými dialekty, které byly mezi sebou navzájem úzce spřízněny.

Tabulkové nálezy lineárního písma B z helladské pevniny pocházejí velkou většinou z doby velkých katastrof mykénských center kolem roku 1200 př. n. l.; o něco málo starší jsou snad jen tabulky z Mykén, které byly vesměs nalezeny v objektech mykénského podhradí, zničeného kolem roku 1230 př. n. l. Z palácových tabulkových archivů zůstává zatím plně nedořešeno, jak jsme již zčásti naznačili, jen datování souboru tabulek lineárního písma B z Knóssu. Evans je za svých vykopávek zařadil na konec období PM II, tj. k roku 1400 př. n. l., a tohoto datování se víceméně přidržel i Ventris při luštění písma. V roce 1956 vyslovil o oprávněnosti tohoto datování první pochybnost L. R. Palmer³³ a jeho obnovené vystoupení v roce 1960 dalo podnět k rozsáhlé kontroverzi, založené na Palmerově tvrzení, že Evans zcela ignoroval nálezovou stratigrafii objevených knósských tabulek, tak jak ji zapsal ve svém výkopovém deníku jeho asistent D. Mackenzie. Podle Palmera pochází knósský tabulkový archiv až z konce období PM III B, tj. z doby kolem roku 1200 př. n. l., podobně jako téměř všechny ostatní nalezené archivy lineárních B tabulek. K Palmerově hypotéze se do jisté

³² A. Bartoněk 1983.

³³ Srov. již L. R. Palmer, *Minos* 4, 1956, 127, zvl. však Palmer 1961, 182nn.

míry pozitivně postavil i nálezce pylských tabulek C. W. Blegen (1958) a několik lingvistů dokonce naznačilo, že Palmerova hypotéza lépe odpovídá lingvistické realitě doložených LB textů. Knósské tabulky jsou totiž jak po stránce jazykové, tak i epigrafické do té míry podobny ostatním, že si lze docela dobře představit vzájemnou chronologickou koincidenci vzniku více méně všech tabulkových archívů psaných lineárním písmem B. Ale v intenzivnější míře svůj hlas v té době lingvisté nepozvedli a kontroverze skončila v roce 1963 prakticky Palmerovou porážkou.³⁴

Teprve po patnácti letech poměrného klidu začala koncem 70. let Palmerova hypotéza opět nabývat na vážnosti.³⁵ Někteří archeologové (J. E. Hallager 1978, W. D. Niemeier 1982) a historikové (St. Hiller 1977) začali v té době opět uvádět v pochybnost Evansovy chronologické závěry na základě svých nových stratigrafických studií a nově se k nim připojili i někteří lingvisté (A. Heubeck 1982). Jiní však zatím váhali se k věci vyslovit. Při Palmerově datování vzniká totiž značná mezera mezi posledním dochovaným velkým souborem dokladů lineárního písma A, tj. hliněnými tabulkami z Ajie Triady (ca. 1470), a chronologickým horizontem tabulek lineárního písma B z mykénských palácových archívů (podle Palmera vesměs z doby kolem roku 1200).

Tento interval, v 50. letech minulého století ještě obrovský, je dnes z obou stran značně zužován. Slyšeli jsme již výše, že existují určité náznaky přítomnosti lineárního písma A nejen v pozdní době bronzové, nýbrž porůznu ještě i sekundárně v 1. tisíciletí př. n. l. Podobně ani z hlediska vyšší, tj. horní hranice uvedené časové mezery mezi léty 1470/1450 až 1200 neznámá dnes Palmerovo pozdní datování všech hlavních mykénských tabulkových archívů do doby kolem r. 1200 totální absenci veškerých dokladů lineárního písma B před tímto datem. Nehledě k tomu, že u některých tabulkových archívů kolísá jejich chronologie zhruba mezi léty 1230 až 1200, je nutno zásadně vzít v úvahu, že druhý zachovaný typ písemných dokladů lineárního písma B, tj. nápisy na střepech váz, zpravidla nepocházejí až z posledního roku existence paláce.

Za nejstarší doklad nápisu na střepech keramiky bývá pokládán fragment knósské nádoby KN Z 1, 715, kladený nyní obvykle do 2. poloviny 14. století př. n. l. (snad k roku 1340)³⁶ a popsáný třemi lineárními znaky. Potíž je ovšem v tom, že jen jeden z těchto znaků je bezpečně doložen v inventáři lineárního písma B, zatímco pro oba zbývající nejsou doklady ani v jednom z obou krétských lineárních systémů. Tento rozpor lze však překlenout hypotézou, jež docela dobře zapadá do palmerovského pozdního datování knósských tabulek, že totiž v případě knósské nádoby KN Z 1, 715 jde o doklad raného lineárního písma B z doby, kdy ještě nebyl jeho sylabář plně ustálen: příští, již zcela bezpečné doklady

³⁴ L. Palmer – R. Boardman 1963; srov. i A. Bartoněk 1961.

³⁵ A. Furumark 1953, 107; F. Schachermeyr 1959, 71.

³⁶ J. Raison 1978.

lineárního písma B na střepích nádob pocházejí až z první poloviny 13. stol. př. n. l.; jsou to fragmenty nádob nalezených v Thébách.

Touto cestou se i při přijetí palmerovského datování značně zúžila ona mezera mezi tabulkovými LA doklady z Ajie Triady (ca. 1470) a mezi LB tabulkami z mykénských palácových center (ca. 1200). Zejména v době mezi léty 1470 až 1380/50, tj. až do doby definitivní rozsáhlé destrukce knósského paláce, se tu snad ještě udržovalo v užívání lineární písmo A jakožto doznívající písmo minójské Kréty, kdežto nejpozději od 1. pol. 14. stol. př. n. l. se již pro účely řecky vedené administrativy achajských palácových center začalo postupně uplatňovat lineární písmo B. Toto členění by odpovídalo i novější Hallagerově interpretaci knósského vývoje v obdobích PM II a PM IIIa: Po část této doby (zvl. 1470/1450 až 1380, resp. 1350) byl podle Hallagera knósský palác ještě pod minójskou nadvládou, ovšem přítomnost achajské etnické složky tu již dosvědčují jednak schematizující výtvarné vlivy, přicházející z helladské pevniny, jednak nový typ hrobů v okolí Knóssu s nalezenými doklady předmětů achajské provenience, hlavně zbraní.

Knósský palác jako centrum minójské moci na Krétě podlehl záhubě na konci období PM III A 1, tj. kolem r. 1380, resp. 1350, a nejpozději po tomto datu je třeba již v Knóssu definitivně počítat s přítomností achajské vládnoucí vrstvy, která palác zčásti obnovila a vytvořila si z něho hospodářské centrum, v němž se vedly administrativní záznamy těsně spojené s krétskou ekonomikou. Jako vzor tu asi sloužily podobné záznamy z doby minójské nadvlády, jež se nám však v Knóssu nezachovaly (možná proto, že se tu do té doby psaly na hořlavém materiálu; ve prospěch tohoto názoru lze uvést fakt, že na rozdíl od dosti bohatých tabulkových dokladů především z Ajie Triady [ca. 150 textů] a Chanie [ca. 100], ale i z Faistu a Zakra, máme v Knóssu z doby rozkvětu lineárního písma A mezi léty 1650–1470/1450 doloženo jen asi 6 dokladů hliněných tabulek). Podle knósského vzoru se přitom způsob vedení hospodářských záznamů rozšířil i do achajských paláců na helladské pevnině, přičemž se v celé Egeidě začaly vytvářet společné písarské tradice; jejich konečným projevem je skutečnost, že tabulkové záznamy lineárního písma B z konce 13. století př. n. l. jsou psány v podstatě stejným způsobem, ať pocházejí z Pyly, Mykén, Tíryntu, Théb, či (podle Palmera) z téže doby i z Knóssu. Toto řešení ovšem nevylučuje, že lineární písmo B jako takové vzniklo na řecké pevnině pod krétským vlivem již daleko dříve, jak to naznačuje překvapující nález z Kafkanie, kladený do konce 17. století.

V poslední době se stále více prosazuje hypotéza J. Driessena (2000 aj.), jenž soudí, že část knósských tabulek se záznamy v lineárním písmu B, nalezená v místnosti „válečných vozů“, pochází již z doby kolem r. 1375, kdežto ostatní knósské tabulky vznikly až okolo r. 1275.

Uvedené vývojové schéma nám zároveň dovoluje lépe než při starším evansovském datování charakterizovat zásadní rozdíly mezi využitím a funkcí obou zmíněných lineárních písem. Lze je shrnout do následujících šesti bodů (srov. A. Bartoněk, *Listy filologické* 106, 1982, 138–141):

1. Zatímco v lineárním písmě A byly pořizovány texty nejrozmanitějšího obsahu (hospodářské záznamy, kultovní a obětní nápisy, příležitostné texty), omezují se doklady lineárního písma B jen na záznamy palácové administrativy (tabulkové archivy, nápisy na střepech váz).

2. Zatímco se lineární A texty objevují na nejrůznějším materiálu (kámen, kov, ušlechtilé kameny, fresková výzdoba stěn, nejrůznější hliněné předměty, jako keramika, drobná skulptura, sarkofágy, nevypálené hliněné tabulky atd.), je užití lineárního písma B prakticky omezeno prakticky jen na nevypálené hliněné tabulky a hliněnou keramiku.

3. Zatímco je cca 1500 dokladů lineárního písma A doloženo asi v 35 krétských lokalitách, z toho v celé řadě míst druhotného významu (přitom počet těchto nálezových míst stále dále roste), dále pak na 5 egejských ostrovech, a porůznu i na helladské pevnině a na asijské půdě, nachází se zhruba 6 000 dokladů lineárního písma B celkem ve třech krétských palácových centrech, příp. v jejich blízkém okolí (Knóssos; Chania; Mallia; Armeni a Mamelouko u Chanie — po jednom dokladu), dále v pěti palácových centrech helladské pevniny (Mykény, Tírýns, Pylos, Théby, Orchomenos) a jen velmi ojediněle na dalších místech Peloponnésu, středního a severního Řecka, příp. západního maloasijského pobřeží (srov. přehlednou tabulku č. 15 na str. 65).

4. Z bodů 1–3 lze uzavřít, že znalost lineárního písma A lze předpokládat na mínojské Krétě v podstatně širším okruhu obyvatelstva, nežli znalost lineárního písma B na půdě mykénské civilizace. Proti jisté míře gramotnosti alespoň některých vrstev mínojské společnosti omezovala se zřejmě v mykénském období znalost lineárního písma B pouze na úředníky palácových archívů.

5. Lineární písmo A prokázalo daleko vyšší schopnost přežití než lineární písmo B. Dominantním písemným systémem bylo na Krétě a v ostatní Egeidě zhruba mezi léty 1650 až 1470/1450, udrželo se však zřejmě v omezeném užívání ještě v letech 1470/1450 až 1200, ba jisté náznaky jeho přežívání se objevují dokonce i v 1. tis. př. n. l. Naproti tomu pro lineární písmo B nemáme po jeho hlavním rozkvětu ve 14. a hlavně 13. stol. ani jednu zcela bezpečnou stopu po roce 1200 př. n. l.

6. Systém lineárního písma A vykazuje široké spektrum rozvoje jak v prostorové, tak i časové dimenzi, zatímco pro lineární písmo B byla zřejmě vždy charakteristická vysoká míra grafické, gramatické i obsahové stereotypičnosti.

V těchto souvislostech se nám lineární písmo B jeví jako písemný systém dosti strnulý, sloužící jen specifickým cílům mykénské administrativy; v podstatě byl pouze jedním výhonkem původně asi daleko bohatšího písemného komplexu, zahrnovaného tradičně pod pojem lineárního písma A. Jistá neurčitost obrysů tohoto staršího (a obecnějšího) lineárního komplexu nám přitom nedovoluje přesněji stanovit vývojovou linii vztahů mezi oběma lineárními písmi,

a zejména pak východiska a cesty vzniku lineárního písma B z lineárního písma A. Zásadní rozdíl mezi nimi spočívá hlavně v tom, že zatímco žádný z dokladů lineárního písma A není zřejmě psán řecky, lze říci, že prakticky všechny doklady lineárního písma B jsou složeny v řečtině. Z tohoto faktu vzešla hypotéza, že lineární písmo B je varianta lineárního písma A, vytvořená pro účely řeckého jazyka. Na druhé straně však jednak rozdíly mezi doloženou formou lineárního písma B a mezi lineárními tabulkami z Ajie Triady a jednak určité nečekané shody mezi lineárním písmem B a tzv. hieroglyfickou kurzívou (jakožto variantou hieroglyfického písma) vedou některé badatele k odvozování lineárního písma B přímo z uvedené kurzívy.

Většina badatelů se však spíše kloní k vyvozování lineárního písma B z nějaké dosud neznámé nebo jen troskovitě doložené varianty lineárního písma A. Vznik lineárního písma B se za těchto okolností dříve kladl přímo do Knóssu. Opačný názor, vyslovený před časem A. Furumarkem a prosazovaný později zejména F. Schachermeyrem, že totiž lineární písmo B vzniklo adaptací z lineárního písma A již někdy v 2. pol. 16. století, a to na řecké pevnině, a že se teprve s příchodem Achajů na Krétu v 2. pol. 15. stol. dostalo do Knóssu, se dnes opírá hlavně o překvapivý — podle některých badatelů však značně problematický nález nápisu na oblázku z Kafkanie (poblíž Olympie) z doby kolem roku 1600 př. n. l.

Názory o chronologii a místě vzniku lineárního písma B nejsou tedy dodnes zcela ujednocené. Chronologické rozpětí různých hypotéz vzniku sahá od 17. až po 14. stol. př. n. l. (s těžištěm v 15./14. stol.); vedle Knóssu se jakožto s místem vzniku počítá i s Mykénami. K problematice srov. zvl. Y. Duhoux 1985, 23nn., a J. L. García-Ramón 1980, 7n., 1984, 241n. — a nyní i L. Godart, *passim*).